

Hekaýa ýazmak hakda kelim agyz

Category: Edebiýaty öwreniş, Hekaýalar, Kitapcy, Sözler, Türkmen dili

написано kitapcy | 24 января, 2025

Hekaýa ýazmak hakda kelim agyz HEKAÝA ÝAZMAK HAKDA KELAM AGYZ

Meniň pikirimçe, hekaýany (çeper eseri) belli bir derejede manyly-mazmunly, azda-kän-de okalar ýaly görnüşde ýazmak üçin ilki bilen käbir ýönekeýje usullardan peýdalanmak gerekmi kä diýýärim.

Ilki bilen çeper eser diýlende nämä düşünilýär?

Çeper eser – bu bir adam tarapyndan oýlanyp tapylan wakany gep owadanlap, kagyzyň ýüzünde ýazmak. Çeper eseriň esasy görnüşleri şular:

1. Hekaýa;
2. Powest;
3. Roman;
4. Epopeýa we ş.m.

Ilkinji pikirim, hekaýa (islendik çeper eseri) azda-kände okalar ýaly derejede ýazmak üçin, ilki bilen özüň köp okamaly. Sebäbi özüň köp okasaň söz baýlygyň artýar, ýagny bilýän sözleriň has köpeliýär, onsoň öz aýtmak isleýän zadyňy has owadanlap (çeperleşdirip), ýazanlaryňy okajak adamlaryň aňyna-duýgusyna täsir eder ýaly edip aýtmagy başaryarsyň.

Ikinji pikirim, meniň pikirimçä, hekaýany (çeper eseri) ýazmagyň ine şu aşakdaky esasy ulanylmaly düzgünleri bar:

1. Ýazýan zadyňy adamlaryň okamagyny we ýazan zadyňa belli bir derejede gowy baha bermeklerini isleseň, ilki bilen bir üýtgeşik wakany oýlap tapmaly. Iň gowusy bolsa täze bir wakany oýlap tapman, öz ýazjak bolýan wakaňy hakyky durmuşda bolup geçen, geçýän geň-enaýy wakany alyp, ony özüňçe has üýtgeşik, ýagny owadanlap, çeperleşdirip, gyzykly edip ýazmaly.

Mysal üçin: Bir oglanjygyň çagalaryň tomusky dynç alyş merkezinde bir jadyly ýüzük tapandygyny ýa-da ýolda oňa

köçäniň gyrasyndaky bir daşyň ýüzlenendigini we ikisiniň gepleşip başlandygyny aýtsaň hem-de şol wakanyň hakykatdanam bolandygyna okyjyny ynandyrmagy başarsaň, bu wakany hemmeler geň görer, ýöne beýle waka ynandyryjylyksyz bolar. Şonuň üçinem, ine şeýle wakany erteki görnüşinde ýazmak bolar. Onsoňam ýazan zadyňy okaýan adamyň oňa ynanmagy üçin ilki özüň oňa ynanmaly.

2. Eser ýazmagyň ikinji düzgüni öz oýlap tapan wakaňy ýazanyňda gep owadanlamagy, öz aýdýan zadyňy gyzykly etmegi başarmaly. Eger-de özüň köp kitap okap, bilýän sözleriň, wakalaryň, zatlaryň köp bolsa, onda, hatda ýönekeýje wakalary hem adamlar okar ýaly gyzykly edip ýazyp bilersiň. Adatça durmuşy wakalaryň aglaba köpüsi adaty hem ýönekeý bolýar.

Çünki Allatagala Älemi Ýaradanda onuň adamlara düşnükli bolmagy üçin ony sada edip ýaradypdyr, şol bir wagtda-da adamlaryň durmuşa bolan gyzygy gaçmaz ýaly onuň her ýerinde her ýerinde gudraty hem goýupdyr.

Adamlar bolsa üýtgeşikligiň aşygy.

Adatylyk olary ýadadýar.

Ýöne adaty wakanam gep owadanlap, kän-kän owadan, täsirli, duýguňy gyjyklaýan sözleri ýerlikli ulanyp ýazsaň welin, ol eýýäm belli bir derejede gyzykly hekaýa öwrülýär.

Onsoňam bir zady anyk bilýärin, “yhlas bilen aglasaň sokur gözden ýaş çykar” diýlişi ýaly, eger-de çynyň bilen ýapyşsaň çeper eser ýazmagy ýuwaş-ýuwaşdan öwrenýärsiň.

Gep owadanlamagyň ýene-de bir usuly hekaýany ýazanyňda şol bir sözleri kän ulanmajak bolmaly. Türkmen dilinde bolsa manydaş sözler örän köp. Mysal üçin: “deňiz ýaly tolkun atyp duran” diýen deňeşdirmäni “deňiz dek tolkun atyp duran”, “deňiz kimin tolkun atyp duran”, “deňiz deýin tolkun atyp duran”, “deňiz kibi tolkun atyp duran”, “deňiz deý tolkun atyp duran”, “göýä deňiz mysaly tolkun atyp duran”, “misli deňze çalymdaş tolkun atyp duran”, “misli deňze kybapdaş tolkun atyp duran”, “misli deňze meňzeş tolkun atyp duran” diýip birnäçe görnüşde ýazyp bolýar.

3. Çeper eser ýazmak isleseň, ilki bilen öz ýazjak bolýan wakanyň özeninde, merkezinde hökman bir esasy pikir bolmaly

diýip hasaplaýaryn. Mysal üçin, ýazýan hekaýaňdaky esasy pikir – täze dost tapynmagyň gowudygy barada aýdylýar diýeli. Emma, mysal getirilen hekaýada şol esasy pikiri has owadanlap, täsirli edip ýazyp, suratlandyryp bilmesen, ol pikir täsirsiz, “öli” bolup galýar. Şeýle hem, ilkinji nobatda, çeper eseriň ady owadan hem özüneçekiji edip görkezilmeli. Şeýtseň ýazylan hekaýany okajak bolýan adam, ony eline alan badyna hekaýanyň ady onuň ünsüni çeker we ony gyzykdyrar. Onsoň ol iň bolmanda hekaýanyň adynyň nämäni aňladýandygyna düşünmek üçin hekaýany okap çykar.

4. Çeper eser ýazmakda iň esasy zatlaryň biri-de öz ýazýan wakaňy ýönekeý, bir adaty sözler bilen, olaryň toplumy görnüşinde ýazman ony okaýany agladar ýa-da güldürer ýa-da tolgundyrar ýaly duýguly sözler bilen ýazmak gerekdir. Munuň nähili edilýändigine bolsa diňe köp-köp kitaplary yzly-yzyna hem kän okap düşünmek bolýar.

5. Onsoňam hiç haçan hekaýa ýazylanda göwrüme, möçbere kowalaşmaly dälmikä diýýäris. Mysal üçin; Ernest Hemingueýiň dünýä belli ýeke setirlik hekaýasy bar: “Çaga köwüşjigi satylýar: Geýilmedik”...

Bary-ýogy ýekeje setir, emma onda giden, üznüksiz tragediýany beýan edýär.

Şonuň ýaly-da L.Tolstoýyň “Dabaradan soň (После бала)” atly takmynan 20 sahypalyk möçberde hekaýasy bar.

Ikisem adamzat edebiýatynyň hazynasyna giren çeper eserler.

Ýöne, hekaýa adatça gysga bolsa ýagşy. Onam eger başaryp bolsa...

19-njy asyryň meşhur rus tankytçysy Wissarion Belinskiý: “Hekaýa – bu durmuş kitabyndan goparylan sahypadyr” diýipdir. Eger-de ýalňyşmaýan bolsam...

Durmuşy hakykat, gös-göni, şol durşuna kyssa eseriniň tesimlerine (sýužet ýordumyna), şygyr setirlerine, çeper filmiň kadrlaryna, surata, heýkele geçirilse juda betnyşan bolýar. Aglaba köp ýagdaýlarda hakykat edil bar yşnagy giden,

ýürekbulanjy, serhoş, neşebent, kirli kempir ýaly bir zat, ony döredijiniň hyýaly owadanlaşdyrýar. Eger-de hötdesinden gelse. Şol bir wagtda-da hakykaty çakdan aşa owadanlaşdyrjak bolmak ýazylýan (çekilýän, düşürilýän) zady galplyga, bolgusyzlyga öwürýär. “Sungaty kemligem bezänok weli, artykmaçlygam duşmanydyr sungatyň”...

Altyn ortalyygy tapjak bolmalymyka diýýärim. Sapargeldi aga (Sapargeldi Annasähet Iner ogly) öz eserlerinde şeýle altyn ortalyygy tapmagyň sap hakykat bilen çeper hakykatyň arasynda deňagramlylygyny saklamagyň hötdesinden gelen ýazyjy.

Her döwrüň özüne görä edebiýaty bolýar. Has takyk aýdylanda, edebiýat jemgyýetiň hereketiniň her tapgyryna görä bolýar. Edebiýat we sungat – bu döwrüň aýnasy. Sapargeldi aganyň (Sapargeldi Annasähet Iner oglunyň) eserleri hem öz döwrüniň aýnasy. “Bagt hakynda rowaýat” ýygýndysyndaky eserleri birnäçe gezek gaýtalap okapdym.

Okyjynyň ünsüni özüňe çekmek üçin ilki bilen eser onuň duýgusyny gyjyklamaly.

Çeperçiliksiz, duýgyny nädip gyjyklap bolýandygy, häzire çenlä anyklanmandyr.

Arada bir gün, internetde kompýuter üçin eser ýazýan programmanyň işlenip düzülendigini, şoňa-da programmany işläp düzüjileriň dünýäniň adybelli ýazyjylaryň eserlerini girizip, olaryň kompilýasiýasynyň esasynda täze proza eserini ýazmak hakynda buýruk berendiklerini, kompýuter programmasynyň birnäçe wagtyň dowamynda “ýazan” eserini her niçigem bolsa okamazça däldigi hakynda maglumaty okapdym.

Şonda özümiň google-terjimeçiniň özge dillerden rus diline geçirýän terjimelerini okap “heziller edýändigim” ýadyma düşdi...

Her bir eser, haýsydyr bir maksatdan ugur alnyp ýazylýar. Eseriň maksady onuň mazmunyny kesgitleýän, onuň süňňüniň

oňurgasy bolan ideýa bolýar. Ýöne, käbir eserlerde ideýa güberçekledilip görkezilmänem bilinýär. Mysal üçin, käbir ýazyjylaryň arasynda “Ýazyjy – bu aýna. Ol özüniň akyl, bilim, zehin we ş.m. artykmaçlyklaryndan, galyberse-de özüniň beýan edýän wakasyny haýsy ugra gönükdirmek ygtyýarlygynyň hut öz elindediginden peýdalanylýp, okyja öz dünýägaraýşyny dakmaly däl” diýen garaýyş bar.

Ýöne, meniň pikirimçä, bu garaýyş eýýäm özüniň mazmunynda konstruktiv ýalňyşlygy saklaýar. Sebäbi, nädip öz pikirleriňi, duýgularyňy garyp-gatyp, haýsydyr bir wakany şekillendirersiňde, oňa öz dünýägaraýşyňy siňdirmän bilersiň? Bu mümkin däl. Edil, ogluňda öz haýsydyr bir beden ýa-da häsiýet alamatlarynyň emele gelmegine ýol bermejek bolan ýaly bir nadanlyga ýakyn garaýyş bolýar. Şol sebäpdenem, islendik ýazyjam öz ýazýan zadyna belli bir derejede öz dünýägaraýşyny islese-islemese siňdirýär. Ýöne, “öz pikirini, öz dünýägaraýşyny okyja dakmazlyga” çalyşýan ýazyjylaryň eserlerinde ideýa düzümi, ýaňky aýdyşym ýaly göze dürtülip durmaýar.

Günbatar edebiýatynyň ideýa düzüminiň umumylaşdyrmasy barada bolsa – jedelli mesele. Sebäbi “Günbatar edebiýaty” diýen düşüňjede, “Gündogar edebiýaty” diýen düşüňjede juda çylşyrymly aňlatma. Onuň içinde onlarça akymlar, onlarça garaýyşlar bar. Her haýsynyňam özüniň bilip ýa-da bilmän öňe sürýän, nazary taýdan doly işlenen ýa-da işlenmedik nazary-ideýa binýady bar.

Islendik hekaýada-da harp ýalňyşlyklary hem-de howul-hara düzülen sözlemleri ünsüňi şekillendirilýän wakada jemlemäge päsgel berýär.

Hekaýalary gülküli ýazmaga ýykgyn etmek hakda aýdylanda, ýer ýüzüniň öňem gaýgysy kän-le. Onam bolşundan beter hasam tüm-garaňky reňkde şekillendirjek bolup dert-azara galyp

oturandan, hemme zad-a diýjek däl, ýöne gaty köp zatlary ýumşaksy ýumor bilen aýdyp bolaýjak ýaly. Onsoňam meniň pikirimç-ä, sungatyň islendik görnüşinde-de okyjyny, tomaşaçyny, diňleýjini aglatmakdan aňsat zat ýok. Sähel zehiniň bolsa, möňňürdip, ýüregagyryly edip oturmaly. Ýöne, şu çyny bilen güldürmekde welin, iş bar. Hasam, eliňe “söz çekijini” alyp durmuşdaky, adamlardaky kemçilikleriň “barmagyny” mäjum edýäne çalymdaş täsirini ýetirýän satira bilen däl-de, mähirli henek bilen adamyň göwnüni çeşme suwuna ýuwan ýaly edip goýbermek, juda çetin işmikä diýýäris. Eger-de onam başaryp bolsa...

Elbetde her bir hekaýada her bir zat aý dogan ýaly edilmel-ä däldir welin, onda-da okyja hekaýanyň näme diýmekçi bolýandygyna çala ýaňzytma goýmalymyka diýýäris. Eger-de mümkin bolsa... Ýogsa okyjyda kanagatlanmazlyk duýgusy galýar. Edil “palaw iýdirjek, palaw iýdirjek” diýip ýanjap-ýanjap, soňam birdenkä öňünde şurruk çorba goýlan ýaly...

Hekaýanyň (şol sanda islendik eseriňem) ady gönüden-göni onuň mazmuny ýa-da baş ideýasy bilen baglanyşykly bolsa dogry bolýar. Elbetde, edebiýat, hasam çeper döredijilik matematika däl, onda $2+2$ hökmany ýagdaýda $=4$ bolmaly diýen polatdan pugta düzgün ýok. Onda-da, ýazýan adam ýazýan zadynyň okyjylar tarapyndan dogry kabul edilmegini islese umumy ykrar edilen ýörelgelere belli bir derejede-de bolsa, eýerse ýagşy. Onsoňam, ýazýan adam her näçe: “men kimdir biri üçin däl, diňe özüm üçin ýazýan” diýip janyksa-da, ol barybir ilkinji nobatda okyjy üçin, okalmagy üçin ýazýar.

Sebäbi munuň şeýledigini onuň beýnisindäki sýužetleri, sözleri, pikirleri ýazmagy hem subut edýär.

Çünki okatmak islemeyän bolsaň, okyjy üçin ýazmaýan bolsaň beýniňdäkini kagyza geçirjek bolup azara galmagyň manysy barmy?!

Özüň üçin ýazmak nämä gerek?!

Ol sözler, sýužetler, ideýalar ýazmanyňda-da saňa elýeterli hem düşnükli ahyry. Sebäbi olar seniň beýniňde. Içiňden göz öňüne getir-de, oka, lezzet al, gynan, begen, gül-agla, ýeke özüň hezil et-de ýat...

Emma, ýazdyňmy, onda, gaýrat et-de, kimiň hatyrasyna ýazýan bolsaň şonuň bildirýän talaplaryna az-da-kän-de eýerjek bol.

Marketingiň kadasy şeýle.

Müşderiňki hemişe dogry.

Ol ýa-da beýleki bir görnüşde ýazmak meselesinde bolsa, her bir awtora, aslyýetinde her bir adama dünýä birhili açylýar. Bir awtor ony bägül reňkli äýnegiň aňyrsyndan synlaýar. Sebäbi oňa şeýle bägül reňkli dünýäde ýaşamak bagty berlipdir. Beýleki awtor üçin ol alagaraňky ümür-dumana beslenen. Sebäbi şeýle dumanly dünýäde ýaşamak nesibesi onuň maňlaýyna ýazylypdyr. Ýene-de biri jahanyň aglaba köp reňklerini saýgarmagyň hötdesinden gelýär. Munuň şeýle bolmagam onuň durmuşyna, tejribesine, aň-düşünjesine bagly. “Kismet!” diýýär, türk doganlarymyz...

Elbetde, bu barypýatan fatalizm däl. “Boljak zat barybir bolar. Bolmajak zadam barybir bolmaz” diýip gol gowşuryp ýatmagam gowy zat däl. “Herekete bereket” diýýär, Türkmen aga. Ýöne, aýtjak bolýanym, awtora nähili ýazmalydygy barada nähili maslahaty näçe zynharlasaňam, birinjidiň-ä ol barybir özüçe ýazýar.

Şonuň şeýledigem gowy.

Ýogsa, her maslahata eýerip ýazyp ýörjek bolsa, onuň ýazanam Ependiň ýasan tekerli pejine dönerdi.

Ikinjidenem, maslahat berýäniň dünýäni görşi bilen maslahat berilýäniň dünýäni görşüniň hiç haçanam deň bolup bilmejekdigini unutmaly däl. Belki-de olaryň haýsam bolsa biri daltonikdir.

Onsoň daltonik nädip älemgoşaryň nämedigini düşündirip bilsin?!

Hakykatdanam, ýazýan adam üçin, hatda ýekeje jümle-de haýsydyr bir zady ýazyp başlamaga itergi bolup bilýär. Mysal üçin, özüm-de şeýle bir ýagdaý boldy:

1994-nji ýylda Frensis Ford Koppolanyň Wýetnam urşy baradaky “Şu günki Apokalipsis” atly filmine tomaşa etdim. Şonda, şondaky gahrymanlaryň biri: “Bu elhençliklere gark bolmazlyk üçin özüňe kebelegiňki ýaly ganat oýlap tapynmaly!” diýýär. Şol günüň ertesem: “Özüňe ganat oýlap tapyn!” atly powesti ýazyp başladym. 7-8 aýlap ýazdym. Soň 6-7 ýylyň dowamynda ony hiç kime görkezmän, üýtgedip, bozup-dikeldip gezdim.

Diňe 2008-nji ýylda ony “Semender” ady bilen metbugata hödürledim welin, ondan bir parçasý “Edebiýat we sungat” gazetinde çap edildi. Soňam şol powest 2008-nji ýylda türki döwletleriň ýazyjylarynyň arasynda Mahmyt Kaşgarlynyň ýubileýine bagyşlanyp geçirilen kyssa eserleriniň bäsleşiginiň Türkmenistandaky tapgyrynda 2-nji orna mynasyp boldy.

Ýazmak zähmet.

Olam ýadadýar.

Özem ýazuw ýadawlygy, hut fiziki argynlygyňam iň erbedi bolýar. Mysal üçin, ýer depeniňde süňňüň ýadap, beýniň, göwnüň dynç alýan bolsa, ýazanyňda beýniňem, göwnüňem, süňňüňem surnugýar.

Ýazyp dynjak bolup, şol bir oturan ýeriňde, şol bir oturyşyňa boýnuň içine çöküp, doňup gidýär. Muny ýöne, diňe başyndan geçiren biläýmese.

Ýöne näme, munuň ýaly meselede ýene-de, öňküleriň tejribesine ýüzlenip aýdaýmasaň. “Kellesi agyrmaýanyň ýanynda kelläm agyrýar diýme” diýlipdir-ä.

Emma welin, ýazyp ýadamagyň nämedigini bilmek üçin, ýekeje gün eliňe iň gowy görýän ýazyjyň kitabyny alaga-da, kompýuterde, şol kitabyň iň bolmanda 10 sahypasyny üznüksiz ýygyp (peçat edip) göräýmelimika diýýärin.

Özem, özüňden oýlap tapyp, düzedip, bozup, täzeden ýazybam

däl-de, diňe göçürmeli.

Tä, şol 10 sahypany doly ýygyp bolýançaňam, oturgyçdan turman işleseň nähili bolarka?!

Elbetde, menem bilmeýän zatlarym hakynda deňeşdirme geçirmeýärin.

Ýer depmegi, ekin ekmegi, gurluşyk etmegi, ulag, enjam bejermegi, wagonlap ýük düşürmegi, uzakly günläp eliň ýekedabanly haraba ýykmagy, ýagyn-ýagmyr diýmän meýdanda işlemegi, sürüläp çölde mal bakmagy we ş.m. menem adamdan sorap öwrenmeli däl.

Eger-de kim-de kim çyny bilen islese, şeýle zähmeti nädip çekeniňde nähili bolýandygyny gaty gowy öwredibem biljek-le. Edebiýaty öwreniş